

Piotr Olechowski

Biuro Badań Historycznych IPN w Warszawie

ORCID 0000-0003-4108-2682

Przegląd współczesnych ukraińskich rozpraw naukowych dotyczących historii Wołynia okresu międzywojennego

Słowa kluczowe

Wołyń, Ukraina, II Rzeczpospolita, okres międzywojenny, prace naukowe, obrony doktoratów

Streszczenie

Artykuł stanowi autorski przegląd współczesnych ukraińskich rozpraw doktorskich, obronionych w ostatnich latach, a dotyczących historii Wołynia w okresie międzywojennym. Dzięki podaniu adresów stron internetowych, na których znajdują się pełne teksty omawianych prac, polscy badacze uzyskają możliwość dostępu do ich treści, bez konieczności wyjazdów i korzystania z ukraińskich bibliotek naukowych. Ma to niezwykle istotne znaczenie, w obliczu dość często spotykanego pomijania ustaleń badaczy ukraińskich w pracach polskich historyków. Zazwyczaj nie wynika to jednak ze złej woli, lecz zwyczajnie z braku wiedzy, dotyczącej tematów współczesnych ukraińskich rozpraw doktorskich. W większości prawdopodobnie nie zostaną one nigdy opublikowane w formie książkowej. Niniejszy tekst można traktować jako swego rodzaju wskazówkę bibliograficzną, ułatwiającą rodzimym historykom nie tylko zapoznanie się z ustaleniami badaczy ukraińskich, ale także podającą zasoby źródłowe tamtejszych archiwów.

Uwagi wstępne

Kontynuując rozpoczęty w poprzednim numerze „Kwartalnika Kresowego” cykl prezentacji najnowszych ukraińskich rozpraw doktorskich z zakresu historii¹, tym razem omawiam prace, poświęcone historii Wołynia w okresie międzywojennym. Ziemie te stanowiły szczególne terytorium wśród wschodnich połaci II Rzeczypospolitej. Był to obszar o bardzo niskim odsetku ludności polskiej (kilkanaście procent), zdominowany przez osoby wyznania prawosławnego. W dużej mierze mieszkańcy nie mieli jasno określonej świadomości narodowej, mówili o sobie „tutejsi”.

W przeciwieństwie do sąsiedniej Galicji, gdzie wśród Ukraińców dominowali świadomi narodowo grekokatolicy, ludność Wołynia, mimo zmiany przynależności państwowej, nadal pozostawała pod silnym wpływem Rosji, a później Związku Radzieckiego. Wynikało to przede wszystkim z ponadstuletniej przynależności do państwa rosyjskiego, ale także ze struktury społecznej regionu. Zdecydowaną większość jego mieszkańców stanowili prości, zrusyfikowani chłopci. Dwadzieścia lat istnienia II Rzeczypospolitej nie wystarczyło, aby przekonać tych ludzi do polskiej racji stanu. Wprost przeciwnie, nieudolna polityka asymilacyjna, doprowadziła w konsekwencji do zaostrożenia konfliktu.

Współcześnie ziemie te kojarzone są przede wszystkim z tragicznymi wydarzeniami w latach II wojny światowej. Na ten temat wydano już wiele publikacji naukowych i publicystycznych, po obu stronach polsko-ukraińskiej granicy. Znacznie gorzej wygląda w tym względzie okres międzywojenny w historiografii tak polskiej, jak i ukraińskiej. Nie oznacza to jednak, iż historycy zupełnie nie podejmują się zbadania wybranych aspektów z dziejów regionu, w czasie jego przynależności do II Rzeczypospolitej. Na ukraińskich uczelniach w ciągu ostatnich kilku lat (2015–2018) obroniono bowiem co najmniej pięć dysertacji naukowych, poświęconych Wołyniowi w okresie międzywojennym. Odnoszą się one do: ustanawiania polskiej administracji na Wołyniu w latach 1919–1921; działalności związków zawodowych na terenie województwa wołyńskiego w la-

---

¹ P. Olechowski, „Piszą o Polakach na Ukrainie”. *Przegląd współczesnych ukraińskich rozpraw naukowych, dotyczących ludności polskiej*, „Kwartalnik Kresowy” 2021, nr 1 (9), s. 145–162.

tach 1921–1939; Korpusu Ochrony Pogranicza na Wołyniu w latach 1924–1939; polityki oświatowej polskiej władzy w latach 1921–1939 oraz rozwoju miasta Łucka w okresie międzywojennym w aspekcie społecznym, politycznym, ekonomicznym i kulturalnym. Zdecydowana większość z nich została obroniona na Wołyńskim Narodowym Uniwersytecie im. Lesi Ukrainki w Łucku, po jednej natomiast na Lwowskim Narodowym Uniwersytecie im. Iwana Franki oraz Kijowskim Narodowym Uniwersytecie im. Tarasa Szewczenki.

Niniejszy szkic ma za zadanie przedstawienie najważniejszych ustaleń badaczy ukraińskich, zajmujących się w ostatnich latach tematyką Wołynia w okresie międzywojennym. Celowo ograniczono się do maszynopisów rozpraw doktorskich, chcąc umożliwić polskim historykom uzyskanie dostępu do materiałów dotąd niepublikowanych. Są to prace kandydackie, oznaczające nadanie pierwszego w hierarchii stopnia naukowego (kandydata nauk historycznych, odpowiadającego polskiemu stopniowi doktora). Moim zamiarem nie jest jednak szczegółowe omawianie bądź recenzowanie wartości naukowej poszczególnych prac, lecz zasygnalizowanie samego faktu ich powstania, wraz z podaniem adresu stron internetowych, umożliwiających dostęp do całości maszynopisu. Zgodnie z przyjętą zasadą, omawianie prac rozpocznę nie w kolejności ich powstania i obrony, lecz w układzie chronologicznym lat, których dotyczą.

Łuck w latach 1919–1939 – rozwój społeczny, ekonomiczny, polityczny i kulturalny

Pierwsza rozprawa poświęcona została dziejom Łucka w okresie międzywojennym. Autorka, Halyna Maleonczuk, obroniła ją w 2015 roku na ówczesnym Wschodnioeuropejskim Narodowym Uniwersytecie im. Lesi Ukrainki w Łucku, pod kierunkiem Anatolija Szwab. Praca liczy 250 stron maszynopisu, w tym 183 tekstu zasadniczego. Treść podzielona została na cztery rozdziały².

---

² Г.О. Малеончук, *Суспільно-політичний, соціально-економічний та культурний розвиток Луцька у міжвоєнний період (1919–1939 рр.)*, Луцьк 2015, Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук, на правах рукопису, ss. 250; https://chtyvo.org.ua/authors/Maleonchuk_Halyna/Suspilno-politychnyi_sotsialno-ekonomichnyi_ta_kulturnyi_rozvytok_Lutska_u_mizhvoieniyni_period_1919/ [dostęp 10.03.2021].

Zgodnie z przyjętą w nauce ukraińskiej zasadą, pierwszy rozdział dysertacji dotyczy ówczesnego stanu badań nad podjętym tematem, bazy źródłowej oraz przyjętej metodologii badawczej. Autor podsumowuje w ten sposób zebrane materiały archiwalne, zestawiając je z dotychczasowymi drukowanymi opracowaniami o charakterze naukowym. Tym samym udowadnia niejako konieczność podjęcia pracy właśnie nad takim ujęciem własnego tematu badawczego. Tak też postępuje autorka omawianej rozprawy.

Drugi rozdział poświęcony został prezentacji sceny politycznej międzywojennego Łucka oraz oficjalnych organów władzy państwowej. Autorka przedstawia więc okoliczności powołania województwa wołyńskiego, a także kolejne szczeble urzędnicze w administracji państwowej i lokalnej: od poziomu wojewódzkiego do najniższego – gminnego.

Partie i organizacje o charakterze politycznym, społecznym i kulturalnym autorka przedstawia w ścisłym porządku narodowościowym i religijnym. Pokazuje w ten sposób silne związki przynależności przedstawicieli danego narodu do orientacji politycznej i wyznania. Rozpoczyna od najliczniejszych w Łucku Żydów, w większości rosyjskojęzycznych. Autorka podkreśla przy tym, iż polska władza starała się kontrolować sytuację wewnątrz wszelkich organizacji żydowskich, właśnie z powodu używanego przez ich członków języka rosyjskiego i orientacji politycznej w kierunku ZSRR. Trafnie zauważa również, iż pomimo znacznej przewagi ludności żydowskiej, wiodącą rolę w administracji odgrywali Polacy. Prowadziło to do różnego rodzaju konfliktów między oboma narodami, m.in. na niwie finansowania nowych inwestycji miejskich z podatków. Ich największymi płatnikami byli właśnie Żydzi, niechętni do dzielenia się własnym majątkiem.

Polacy w Łucku skupieni byli wokół Kościoła rzymskokatolickiego i kilku organizacji patriotycznych. Wśród mieszkańców samego miasta zajmowali drugie, po Żydach, miejsce pod względem liczebności. Mimo to w Łucku w 1931 roku wychodziło dwanaście gazet w języku polskim. Miejscowi Żydzi wydawali trzy tytuły, natomiast Ukraińcy, Niemcy, Rosjanie i Karaimi zaledwie po jednym³.

---

³ Ibidem, s. 58.

Na całym Wołyniu zdecydowanie przeważała ludność ukraińska. Jednakże w stolicy regionu Ukraińcy zajmowali dopiero trzecie miejsce pod względem liczebności (po Żydach i Polakach). Mimo to Łuck był centrum rozwoju kultury i języka ukraińskiego. Istniało tu wiele organizacji o różnym charakterze, których działalność skierowana była wyłącznie w stronę lokalnych Ukraińców.

Autorka omawia pokrótce również funkcjonowanie na terenie Łucka organizacji niemieckich, czeskich i rosyjskich, a także jednej z zaledwie pięciu gmin karaimskich w całej II RP. Istotne miejsce w rozważaniach zajmują organizacje nielegalne: Komunistyczna Partia Zachodniej Ukrainy (KPZU) oraz Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów (OUN).

Trzecia część omawianej pracy dotyczy rozwoju miasta w ujęciu społeczno-ekonomicznym. Już na wstępie autorka zauważa, iż wejście Łucka w skład II RP i nadanie miastu statusu stolicy województwa bez wątpienia podniosło jego pozycję, przyczyniając się także do wzrostu liczby ludności. Ośrodek stał się bowiem celem licznych migracji o charakterze przede wszystkim zarobkowym. Dość powiedzieć, iż w ciągu dziesięciu lat (1921–1931) liczba ludności wzrosła z 21 157 do 35 554 mieszkańców, a więc o blisko 70%⁴. Wpływ na to miało także popularne w okresie międzywojennym przyłączenie do miast wojewódzkich ich najbliższych okolic. Do granic Łucka włączono wówczas trzy kolonie oraz trzy wsie o zdecydowanej przewadze ludności polskiej (ponad 40%). Tuż przed wybuchem II wojny światowej, liczba mieszkańców Łucka wynosiła już 43 371 osób, w tym 36% stanowili rzymscy katolicy, a więc Polacy.

W dalszych partiach rozdziału, autorka bardzo szczegółowo omawia strukturę społeczną i narodowościową we wszystkich gałęziach przemysłu, w instytucjach miejskich, a także pod względem wieku, wykształcenia i wyznania. Nie brakuje również informacji na temat rozwoju służby zdrowia, instytucji pomocy społecznej, stanu sanitarnego w mieście i wielu innych aspektów życia codziennego. Autorka wymienia najważniejsze inwestycje i zmiany, jakie zaszły w przestrzeni miejskiej – choćby budowę nowoczesnego, jak na owe czasy, stadionu sportowego. Oprócz zaplecza socjalnego, boiska piłkarskiego i bieżni okólnej, posiadał on murowaną trybunę na 320

---

⁴ Ibidem, s. 75–76.

miejsc, dodatkowe ławki dla publiczności oraz place do gry w siatkówkę i koszykówkę⁵.

Ostatni, czwarty rozdział pracy dotyczy procesów kulturalnych, oświatowych i religijnych na terenie międzywojennego Łucka. Autorka przedstawia najważniejsze zmiany, jak choćby uruchomienie pierwszego na Wołyniu polskiego teatru na stacjonarnej scenie oraz działalność ukraińskiego towarzystwa „Proświta”. Oprócz tego, mowa jest także o licznych stowarzyszeniach i organizacjach, mających na celu ochronę wieloletniego dziedzictwa kulturowego miasta i regionu. Nie brakuje również informacji o działalności Muzeum Wołyńskiego i o instytucjach kultury funkcjonujących w przestrzeni miejskiej.

Autorka omawia także dość szczegółowo strukturę szkolną Łucka. Zauważa przy tym, iż w 1921 roku aż 36,55% mieszkańców było analfabetami. Nie brakuje również analizy działalności towarzystw oświatowych o charakterze wyraźnie narodowym (polskich, ukraińskich, czeskich, żydowskich, rosyjskich).

W ostatnim podrozdziale autorka przechodzi do prezentacji kwestii religijnych w międzywojennym Łucku. Raz jeszcze podkreśla wyraźną przewagę wyznawców judaizmu (17 366 osób, czyli 48,84% mieszkańców), zorganizowanych w lokalną gminę żydowską.

Znacznie, bo niemal pięciokrotnie, w okresie międzywojennym wzrosła liczba rzymskich katolików – z 3 331 osób w 1921 roku do aż 15 738 w 1939 roku. Początkowo, msze św. sprawowane były jedynie w katedrze łuckiej oraz w kaplicy na przedmieściu Krasne. W okresie międzywojennym, Kościół łaciński odzyskał trzy świątynie, które w XIX wieku przekazano prawosławnym. Były to kościoły trynitariski, bernardyński oraz brygidek. Sam Łuck był także stolicą diecezji rzymskokatolickiej.

Wśród prawosławnych w samym mieście ludność ukraińska domagała się znacznej ukrainizacji obrządku i języka liturgii. Generalnie, informacje o tej grupie wyznaniowej w dużej mierze sprowadzają się do jej walki z polską administracją, zarówno na szczeblu państwowym, jak i lokalnym. W międzywojennym Łucku działały trzy parafie prawosławne, których wierni uczęszczali do Soborów: Święto-troickiego, Pokrowskiego oraz Podniesienia Krzyża. Liczba wiernych w 1921 roku wynosiła 2 692 osoby, zaś dziesięć lat później 6 184.

---

⁵ Ibidem, s. 117, 162.

Nie brakuje także informacji o innych, mało licznych grupach wyznaniowych, jak luteranie (755 osób), Karaimi (60 osób) czy neounicy, którzy uznawali za swój cel ponowne przyłączenie prawosławnych do wiary katolickiej. Posiadali w Łucku dwie kaplice, do których uczęszczało 200 osób.

We wnioskach znajdujących się na końcu pracy, autorka raz jeszcze podsumowuje wyniki swoich badań, zamieszczone w treści poszczególnych rozdziałów. Zauważa przy tym, iż dzieje międzywojennego Łucka można podzielić na kilka etapów. Pierwszy obejmuje lata 1919–1921 i dotyczy przystosowania się ludności do czasu pokoju, po wielu latach zmagañ wojennych. Drugi odnosi się do lat 1921–1929 i oznacza stabilizację i odbudowę życia gospodarczego w Łucku. Trzeci (1929–1935) prezentuje miasto w warunkach ogólnoświatowego kryzysu, natomiast czwarty (1935–1939) ukazuje proces powolnej modernizacji⁶.

Baza źródłowa omawianej dysertacji obejmuje ponad 160 teczek archiwalnych z pięciu instytucji (warszawskiego Archiwum Akt Nowych (AAN) oraz ukraińskich Państwowych Archiwów Obwodowych we Lwowie, Łucku, Równem, a także Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego Ukrainy we Lwowie). Autorka sięgnęła również do często pomijanych (niesłusznie!) w pracach naukowych zbiorów muzealnych, zgromadzonych w Wołyńskim Muzeum Krajoznawczym. Wykorzystała także kilkadziesiąt numerów prasy codziennej z okresu międzywojennego i ponad 250 opracowań drukowanych.

Szkoda, że omówiona wyżej praca doktorska nie doczekała się dotąd (sześć lat po obronie) wydania książkowego, także w języku polskim. Wciąż brakuje bowiem monografii naukowych, poświęconych ważnym ośrodkom wojewódzkim, położonym we wschodnich połaciach II RP. Wśród polskich historyków badania niezmiennie od wielu lat koncentrują się przede wszystkim na dziejach Lwowa, od kilku lat systematycznie rośnie także liczba publikacji o ziemi stanisławowskiej. Pozostałe obszary, z Tarnopolem, Równem, Łuckiem czy Drohobyczem, w dużej mierze, wciąż oczekują na swoich badaczy.

---

⁶ Ibidem, s. 175–183.

Ustanawianie polskiej administracji na Zachodnim Wołyniu w latach 1919–1921

Pozostając w obszarze pierwszych lat tworzenia państwowości polskiej na terenie Wołynia, wypada odnotować powstanie pracy doktorskiej autorstwa Serhija Hładyszuka⁷. Dotyczy ona pierwszych trzech lat funkcjonowania polskiej administracji państwowej na terenie Zachodniego Wołynia. Rozprawa obroniona została w 2017 roku na Uniwersytecie Lwowskim, a powstała pod kierunkiem doskonale znanego w Polsce dra Oleha Razyhrajewa⁸. Zgodnie bowiem z przepisami, warunkującymi uzyskanie pierwszego stopnia naukowego na Ukrainie, funkcję promotora może pełnić również kandydat nauk (w Polsce wyłącznie samodzielny pracownik naukowy – co najmniej ze stopniem doktora habilitowanego).

Rozprawa S. Hładyszuka liczy 233 strony maszynopisu, w tym niemal 200 tekstu zasadniczego. Praca podzielona została na trzy części. Tradycyjnie, autor rozpoczął od przedstawienia ówczesnego stanu badań, prezentacji bazy źródłowej oraz przyjętej metodologii badawczej.

Druga część pracy dotyczy formowania i działalności tymczasowych organów polskiej administracji na omawianym obszarze. Autor przedstawia w nim poszczególne etapy tworzenia tymczasowego zarządu cywilnego, struktur siłowych i porządkowych, w końcu Cywilnego Zarządu ziem Wołynia i Frontu Podolskiego, aż do utworzenia województwa wołyńskiego. Formalnie nastąpiło to dopiero 4 lutego 1921 roku. Tekst ma wyraźny charakter analizy państwowoprawnej.

Trzecie rozdział pracy poświęcony została zagadnieniom życia społeczno-politycznego na obszarze Zachodniego Wołynia w latach 1919–1921. Autor omawia więc szczegółowo działalność ukraińskich organizacji nacjonalistycznych, komunistów oraz polskich stowarzy-

---

⁷ С.О. Гладишук, *Становлення польської адміністрації в західній воліні у 1919–1921 роках: державно-правові та суспільно-політичні аспекти, кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису*, Луцьк 2017, ss. 250; https://chtyvo.org.ua/authors/Hladyshuk_Serhii/Stanovlennia_polskoi_administratsii_v_Zakhidnii_Volyni_u_19191921_rokakh_derzhavno-pravovi_ta_suspil/ [dostęp: 10.03.2021].

⁸ W ostatnich latach opublikował m.in. monografię *Policja Państwowa w województwie wołyńskim w okresie międzywojennym*, Warszawa 2019, ss. 480.

szeń. Wskazuje przy tym na ważną rolę państwa w ograniczaniu silnych wpływów komunistycznych, w obliczu wojny polsko-bolszewickiej.

Bardzo dobrze prezentuje się także baza źródłowa omawianej dysertacji. Autor sięgnął łącznie do prawie 150 teczek archiwalnych, zgromadzonych w instytucjach ukraińskich (Centralne Państwowe Archiwum Organizacji Społecznych Ukrainy w Kijowie – dawne archiwum Komunistycznej Partii USRR; Państwowym Archiwach Obwodowych we Lwowie, Łucku i Tarnopolu) i polskich (warszawskie AAN i Centralne Archiwum Wojskowe (CAW) oraz Dział Starych Druków i Rękopisów Biblioteki Publicznej w Warszawie). W pracy znajdziemy także odwołania do zbiorów Instytutu Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku oraz w Londynie, dostępnych *on-line*. Autor wykorzystał również niemal 50 dokumentów wydanych drukiem oraz kilkanaście roczników prasowych. Całość uzupełnia prawie 150 opracowań.

Opracowanie Serhija Hładyszuka powinno zainteresować nie tylko historyków okresu międzywojennego, ale także prawników, politologów i innych badaczy, podejmujących tematykę ustroju II RP w pierwszych latach jej funkcjonowania.

Związki zawodowe w województwie wołyńskim 1921–1939

Kolejna omawiana praca dotyczy działalności związków zawodowych w województwie wołyńskim⁹. Autorem rozprawy jest Stanisław Szczebliuk, a promotorem Mykola Kuczerepa – badacz również dobrze znany w Polsce. Dysertacja obroniona została w 2016 roku w Łucku, na ówczesnym Wschodnioeuropejskim Narodowym Uniwersytecie im. Lesi Ukrainki. Praca liczy 265 stron, w tym 182 tekstu zasadniczego. Sporo miejsca zajmują umieszczone na końcu dodatki i aneksy.

---

⁹ С.Г. Щєблїук, *Профспїлковий рух у волинському воєводствї в 1921–1939 рр*, Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук, на правах рукопису, Луцьк 2016, ss. 265; https://chtyvo.org.ua/authors/Schebliuk_Stanislaw/Profspilkovyi_rukh_u_Volynskomu_voievodstvi_v_1921-1939_rr/ [dostęp: 10.03.2021].

Składa się z trzech rozdziałów. Pierwszy omawia ówczesny stan historiografii oraz metodologię badań. Autor prezentuje w tej części dość dobre odczytanie w polskiej literaturze przedmiotu. Zauważa przy tym, że choć historia związków zawodowych doczekała się już drukowanych opracowań naukowych, w odniesieniu do Wołynia temat ten nie został dotychczas należycie opracowany.

W rozdziale drugim autor omawia polityczno-prawne aspekty działalności związków zawodowych, a także postępujący rozwój organizacyjny tych stowarzyszeń. Dochodzi przy tym do wniosku, iż kwestie socjalno-pracownicze zajmowały istotne miejsce w polityce społecznej II RP już na początku istnienia państwa. Jeden z pierwszych aktów prawnych, wydany 23 listopada 1918 roku, dotyczył ośmiodziesiętnego dnia pracy oraz określał zasady prowadzenia handlu i przemysłu (18 grudnia 1919 r.). Natomiast akt z 16 maja 1922 roku w sprawie urlopów pracowniczych, zdaniem autora opracowania, wyprzedzał ówczesne prawodawstwo większości państw europejskich. W odniesieniu do Wołynia okresu międzywojennego autor koncentruje się na walce o wpływy w różnych stowarzyszeniach ze strony partii politycznych, skupiających przedstawicieli poszczególnych narodów (przede wszystkim polskiego, ukraińskiego i żydowskiego). Władza państwowa nie zezwalała na działalność lewicowych związków zawodowych, nawiązujących wprost do idei podziemnej Komunistycznej Partii Zachodniej Ukrainy.

W rozdziale trzecim autor przedstawia dwa kolejne aspekty działalności związków zawodowych. Chodzi z jednej strony o ochronę praw socjalno-ekonomicznych, a z drugiej o aktywność na niwie kulturalno-oświatowej. We wnioskach, autor podkreśla istotną rolę związków zawodowych w ochronie swoich członków. Ich działalność przybierała różne formy: manifestacje, pochody, kampanie przeciwko podwyższaniu podatków, wiece robotnicze, protesty pisemne, rozpowszechnianie ulotek oraz huczne obchody święta 1 maja każdego roku. Wyższą formą walki o prawa pracownicze były strajki oraz bojkot określonych firm i usług.

Istotną rolę związki zawodowe odgrywały także na niwie oświatowo-kulturalnej. Organizowały rozmaite szkolenia i kursy podwyższające kwalifikacje pracowników. Działały w ramach związków również amatorskie teatry, biblioteki i świetlice. Prowadzono także szeroką działalność wydawniczą.

Pracę zamyka niezwykle interesujący aneks, w którym autor umieścił szereg tabel i zestawień, związanych z działalnością związków zawodowych na Wołyniu. Możemy więc zapoznać się ze statystyką odnoszącą się do tego rodzaju stowarzyszeń, zarówno na omawianym obszarze, jak i w całej ówczesnej Polsce. Nie brakuje również dokumentów archiwalnych z epoki, przetłumaczonych przez autora na język ukraiński.

Baza źródłowa dysertacji obejmuje zasoby instytucji ukraińskich (Państwowe Obwodowe Archiwa w Łucku, Równem i Tarnopolu oraz Wołyńskie Muzeum Krajoznawcze w Łucku) i polskich (AAN i CAW). Autor przeanalizował łącznie zawartość około 170 teczek, ponadto również kilka roczników prasy z epoki oraz dokumenty wydane drukiem. Sięgnął także do ponad 300 opracowań. Całe zestawienie bibliograficzne, umieszczone na końcu pracy, może przysłużyć się wielu badaczom, podejmującym tematykę związków zawodowych w okresie międzywojennym na terenie całej II RP.

Polityka oświatowa polskiej władzy w województwie wołyńskim 1921–1939

Zainteresowanie historią Wołynia w okresie międzywojennym wśród badaczy ukraińskich nie ogranicza się wyłącznie do historyków związanych z Łuckiem czy Równem. Świadczy o tym praca doktorska autorstwa Oleny Wolontyr *Polityka oświatowa polskiej władzy w województwie wołyńskim 1921–1939*, obroniona w 2018 roku na Wydziale Historycznym Kijowskiego Narodowego Uniwersytetu im. Tarasa Szewczenki¹⁰. Promotorem dysertacji był dobrze znany w Polsce dr Andrij Rukkas¹¹.

Maszynopis pracy liczy 260 stron, w tym niespełna 180 tekstu zasadniczego. Aż 40 stron zajmują umieszczone na końcu dysertacji różnego rodzaju dodatki. Są to liczne fotografie, przedstawiające nauczycieli i uczniów wołyńskich szkół, a także dokumenty oświatowe

---

¹⁰ O.O. Волонтир, *Політика польської влади у галузі освіти у волинському воводстві (1921–1939 рр)*, Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису, Київ 2018, ss. 260; http://scc.univ.kiev.ua/upload/iblock/c20/dis_Volontyr%20O.O..pdf [dostęp: 10.03.2021].

¹¹ W 2020 r. Instytut Pamięci Narodowej opublikował polskie wydanie jego monografii *Razem z Wojskiem Polskim. Armia Ukraińskiej Republiki Ludowej w 1920 roku*, Warszawa 2020, ss. 696.

z okresu międzywojennego. W większości znajdują się one w zasobach Wołyńskiego Krajoznawczego Muzeum w Łucku.

W pierwszym rozdziale, autorka odchodzi nieco od przyjętego tradycyjnego modelu, ograniczając się do podania dotychczasowej historiografii i omówienia bazy źródłowej. W przeciwieństwie do większości ukraińskich badaczy, nie podsumowuje również każdego rozdziału w formie osobnych wniosków, lecz umieszcza je na końcu pracy, w odniesieniu do wszystkich jej części.

Również drugi rozdział dysertacji ma *de facto* charakter wprowadzający do zasadniczych wątków – omawia pokrótce proces rozbudowy organów władzy państwowej na terenie Zachodniego Wołynia. Czytelnik zapoznaje się więc z poszczególnymi etapami przyłączenia omawianego obszaru do odrodzonej Rzeczypospolitej, a także z mechanizmem funkcjonowania administracji oświatowej w regionie.

Trzecia część dysertacji poświęcona została koncepcji polityki oświatowej na Wołyniu w latach 1921–1926, a więc od formalnego utworzenia struktur wojewódzkich do przewrotu majowego. Autorka prezentuje to zagadnienie z podziałem na szkoły powszechne i średnie ogólne, techniczno-zawodowe i prywatne, a także oświatę mniejszości narodowych, stanowiących *de facto* zdecydowaną większość na terenie Wołynia.

Czwarty rozdział dotyczy sanacyjnej strategii oświatowej w latach 1926–1939. Układ tej części pracy jest identyczny jak poprzedniej, podobnie zbliżona jest objętość obu rozdziałów, liczących około 40 stron.

We wnioskach końcowych autorka zauważa, iż polska administracja na Wołyniu od początku starała się podejmować wszelkie działania na rzecz zintegrowania regionu z nowym państwem. Dotyczyły one również zagadnień oświatowych, w tym idei asymilacji narodowej wśród mieszkańców niebędących etnicznymi Polakami. Kwestie nauczania w szkołach powszechnych obecne były także w realizowanej po przewrocie majowym koncepcji „wołyńskiego eksperymentu”. Autorka podkreśla także zmienną politykę wobec szkolnictwa mniejszości narodowych, z czasem przekształconych w placówki utrakwistyczne, z coraz większą obecnością języka polskiego. Nie zapomina przy tym o licznych trudnościach, jakie napotykały poszczególne mniejszości narodowe w dziedzinie oświaty (nie tylko Ukraińcy, ale także Niemcy, Czesi, Rosjanie czy Żydzi).

Dotyczyło to także zakładania prywatnych szkół, w których zamierzano wykładać w językach mniejszości.

Autorka wykorzystwała materiały archiwalne zgromadzone w warszawskim AAN, Państwowym Archiwum Obwodu Wołyńskiego w Łucku, Wołyńskim Muzeum Krajoznawczym w Łucku, szereg dokumentów wydanych drukiem i kilka roczników prasy codziennej. Łącznie przeanalizowała ponad 80 teczek archiwalnych. Całość uzupełnia ponad 150 opracowań naukowych.

W pracy zdarzają się także dość często drobne potknięcia językowe, w odniesieniu do wyrazów zapisywanych w języku polskim (np. „Jyzef” zamiast „Józef”; „Jądrzejewicz” zamiast „Jędrzejewicz”). W żaden sposób nie dyskredytują one jednak wartości omawianej rozprawy. Z jej treścią powinien zapoznać się każdy polski historyk, podejmujący w swoich badaniach kwestie oświatowe w województwach południowo-wschodnich II RP.

KOP na Wołyniu 1924–1939

Kolejną z prac, godną polecenia, jest maszynopis rozprawy kandydackiej *Korpus Ochrony Pogranicza na Wołyniu w latach 1924–1939*, autorstwa Leny Bortnyk¹². Praca obroniona została w 2015 roku w Łucku, na ówczesnym Wschodnioeuropejskim Narodowym Uniwersytecie im. Lesi Ukrainki, pod kierunkiem dra Oleha Razyhrajewa.

Maszynopis liczy łącznie 284 strony, w tym blisko 200 tekstu zasadniczego. Strukturę rozprawy stanowią trzy rozdziały. W pierwszym z nich, autorka omawia ówczesny stan badań nad podjętym zagadnieniem, bazę źródłową oraz zagadnienia metodologiczne.

Druga część pracy przedstawia okoliczności powołania KOP na wschodnich rubieżach II Rzeczypospolitej, stworzenie struktury tej formacji na Wołyniu oraz stan zabezpieczenia kadrowego w regionie. Jako główne przyczyny utworzenia Korpusu, autorka wskazuje specyfikę wschodnich województw II RP, nieefektywność dotychczasowych struktur w zakresie ochrony tego odcinka granic

---

¹² Л.В. Бортник, *Корпус охорони прикордоння на воліні у 1924–1939 рр.*, Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук, на правах рукопису, Луцьк 2015, 284 сс; https://chtyvo.org.ua/authors/Bortnyk_Liena/Korpus_okhorony_prykordonna_na_Volyni_u_19241939_rr/ [dostęp: 10.03.2021].

państwowych, wzrost komunistycznej propagandy i ruchów dywersyjnych ze strony Związku Radzieckiego, a także naciski państw Europy Zachodniej w zakresie obrony wschodniej granicy II RP jako buforu między demokracją a komunizmem. Na omawianym terytorium działała jedna brygada KOP z siedzibą w Zdołbunowie. Jako główne problemy w wykonywaniu codziennej służby, autorka wymienia słabą bazę techniczną i materialną, niski poziom wykształcenia kadr i nieprzychylnie stanowisko lokalnej ludności. Większość z oficerów Korpusu na Wołyniu stanowili Polacy, wyznania rzymskokatolickiego, pochodzący ze Śląska oraz Galicji.

Najbardziej obszerny jest rozdział trzeci. Autorka prezentuje w nim najważniejsze zadania KOP w zakresie ochrony granic państwowych, kontroli życia społeczno-politycznego oraz działalności kulturalno-oświatowej w regionie. Jako największy sukces Korpusu na Wołyniu autorka wskazuje systematyczną walkę z nielegalną kontrabandą graniczną. Dodaje jednak, iż KOP poza strzeżeniem granic zajmował się również inwigilacją rozmaitych ugrupowań i przedstawicieli życia społeczno-politycznego Ukraińców oraz walką z wszelką działalnością o charakterze antypaństwowym. Na koniec mowa jest także o licznych przywilejach, na jakie mogli liczyć zarówno sami członkowie KOP, jak i ich rodziny (pomoc medyczna, weterynaryjna, pomoc w budowie domów, remontach dróg, mostów, itp.).

Każdy z trzech rozdziałów został podsumowany w formie kilkunastu wniosków. W kontekście ostatniej części (a zarazem i całości rozprawy) można było pokusić się o krótką prezentację roli, jaką odegrał KOP w wojnie obronnej 1939 roku.

Na końcu pracy autorka zamieściła również interesujący aneks. W pierwszej części wyjaśnia on najistotniejsze pojęcia i terminy wojskowe, odnoszące się do służby w KOP. W drugiej natomiast znalazł się zbiór kilkunastu fotografii (m.in. oryginałów dokumentów wewnętrznych i umundurowania funkcjonariuszy) oraz niezwykle wartościowe zestawienia struktury wołyńskiej brygady KOP, a także wykaz umocnień granicznych na omawianym terenie. Tę część pracy zamykają statystyki z działalności Korpusu na Wołyniu w zakresie udaremnionych prób przemytu czy też nielegalnego przekroczenia polsko-radzieckiej granicy.

Imponująco wygląda baza źródłowa omawianej dysertacji. Autorka sięgnęła bowiem do około 200 teczek archiwalnych, zlokalizowanych

zowanych łącznie w dziewięciu instytucjach: czterech ukraińskich (Państwowe Archiwa Obwodowe we Lwowie, Łucku, Tarnopolu i Równem) oraz pięciu polskich (AAN i CAW w Warszawie, Archiwum Państwowe w Kielcach, Dział Rękopisów BUW, Archiwum Straży Granicznej w Szczecinie). Dokumenty archiwalne uzupełniają ponad 350 pozycji monograficznych, artykułów naukowych i innych materiałów opublikowanych.

Można więc bez cienia przesady stwierdzić, iż każdy polski badacz zajmujący się Korpusem Ochrony Pogranicza powinien zapoznać się nie tylko z treścią omawianego doktoratu, ale przede wszystkim z zawartą tamże bazą źródełową. Śmiało można także postawić postulat publikacji omówionej wyżej rozprawy, także w języku polskim.

Podsumowanie

Zaprezentowany wyżej autorski przegląd pięciu ukraińskich rozpraw doktorskich z zakresu historii Wołynia w okresie międzywojennym dowodzi rosnącego zainteresowania tamtejszych badaczy tematyką II RP. Jak widać, dotyczy to zarówno zagadnień z zakresu historii dnia codziennego, jak również kwestii ochrony granic, polityki oświatowej, działalności związków zawodowych czy też ustanawiania polskiej administracji w pierwszych latach powojennych. Ukraińscy badacze, przede wszystkim z Łucka, ale także z Kijowa, Równego, Ostroga czy też mniejszych ośrodków akademickich, podejmują w ostatnich latach także tematykę, związaną z dziejami regionu w latach II wojny światowej oraz w czasach Związku Radzieckiego. Kolejny przegląd współczesnych rozpraw naukowych, obronionych na Ukrainie, poświęcony będzie właśnie tym pracom.

Piotr Olechowski

Bibliografia

Niepublikowane prace doktorskie

Бортник Л.В., *Корпус охорони прикордоння на воліні у 1924–1939 рр., Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук, на правах рукопису, Луцьк 2015, ss. 284; https://chtyvo.org.ua/authors/Bortnyk_Liena/Korpus_okhorony_prykordonnia_na_Volyni_u_19241939_rr/ [dostęp: 10.03.2021]*

Волонтир О.О., *Політика польської влади у галузі освіти у волинському воеводстві (1921–1939 рр), Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису, Київ 2018, ss. 260; http://scc.univ.kiev.ua/upload/iblock/c20/dis_Volontyr%20O.O..pdf [dostęp: 10.03.2021].*

Гладишук С.О., *Становлення польської адміністрації в західній воліні у 1919–1921 роках: державно-правові та суспільно-політичні аспекти, кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису, Луцьк 2017, ss. 250; https://chtyvo.org.ua/authors/Hladyshuk_Serhii/Stanovlennia_polskoi_administratsii_v_Zakhidnii_Volyni_u_19191921_rokakh_derzhavno-pravovi_ta_suspil/ [dostęp: 10.03.2021].*

Малеончук Г.О., *Суспільно-політичний, соціально-економічний та культурний розвиток Луцька у міжвоєнний період (1919–1939 рр.), Луцьк 2015, Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук, на правах рукопису, ss. 250.*

https://chtyvo.org.ua/authors/Maleonchuk_Halyna/Suspilno-politychnyi_sotsialno-ekonomichnyi_ta_kulturnyi_rozvytok_Lutska_u_mizhvoiennyi_period_19191939_rr/ [dostęp 10.03.2021].

Щеблюк С.Г., *Профспільковий рух у волинському воеводстві в 1921–1939 рр, Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук, на правах рукопису, Луцьк 2016, ss. 265; https://chtyvo.org.ua/authors/Schebliuk_Stanislaw/Profspilkovyi_rukh_u_Volynskomu_voievodstvi_v_1921-1939_rr/ [dostęp: 10.03.2021].*

Opracowania

Olechowski P., „Piszą o Polakach na Ukrainie”. *Przegląd współczesnych ukraińskich rozpraw naukowych, dotyczących ludności polskiej*, „Kwartalnik Kresowy” 2021, nr 1(9), s. 145–162.

Razyhrayev O., *Policja Państwowa w województwie wołyńskim w okresie międzywojennym*, Warszawa 2019.

Rukkas A., *Razem z Wojskiem Polskim. Armia Ukraińskiej Republiki Ludowej w 1920 roku*, Warszawa 2020.

Piotr Olechowski

Historical Research Office of the Institute of National Remembrance in
Warsaw

Review of contemporary Ukrainian academic dissertations on the history of Volhynia in the interwar period

Keywords

Volhynia, Ukraine, Second Polish Republic, interwar period, academic papers, doctorate defences

Abstract

The article is a review of contemporary Ukrainian doctoral dissertations, defended in recent years, concerning the history of Volhynia in the interwar period. Thanks to the inclusion of the internet addresses where the full texts of the works discussed can be found, Polish researchers will gain the ability to access their content without the need to travel to Ukraine to visit academic libraries. This is extremely important in light of the quite frequent omission of the findings of Ukrainian scholars from the works of Polish historians. However, this is usually not the result of ill will, but simply a lack of knowledge about the subjects of contemporary Ukrainian doctoral dissertations. The majority of them will most likely never be published in book form. This text can be treated as a bibliographical guide of sorts, making it easier for domestic historians to not only familiarise themselves with the findings of Ukrainian researchers, but also providing source materials of Ukrainian archives.

Пётр Олеховский

Бюро исторических исследований Института национальной памяти в Варшаве

Обзор современных украинских научных трудов по теме истории Волыни в межвоенный период

Ключевые слова

Волынь, Украина, довоенная Польша, межвоенный период, научные труды, защита диссертаций

Резюме

Настоящая статья является авторским обзором современных украинских диссертаций по теме истории Волыни в межвоенный период, которые были защищены в последние годы. Статья содержит адреса сайтов, на которых опубликованы полные тексты обсуждаемых трудов, благодаря чему польские учёные смогут ознакомиться с их содержанием без необходимости личного осуществления научных поездок и использования украинских научных библиотек. Данный фактор имеет особое значение, так как зачастую польские учёные в своих трудах игнорируют заключения украинских историков. Обычно, это не является проявлением недобрых намерений учёных, а скорее незнания тем современных украинских научных диссертаций. Большинство из них никогда не будет опубликовано в книжной форме. Настоящий текст следует считать своеобразным библиографическим указательным знаком, позволяющим польским учёным ознакомиться не только с заключениями украинских коллег, но и приведёнными там архивными материалами.

Piotr Olechowski

Forschungsbüro für Geschichte des Institutes für Nationales Gedenken in
Warschau

Übersicht über die heutigen ukrainischen Wissenschaftsarbeiten, die die Geschichte Wolhyniens in der Zwischenkriegszeit betreffen

Schlüsselwörter

Wolhynien, Ukraine, Zweite Republik Polen, Zwischenkriegszeit, wissenschaftliche Arbeiten, Verteidigung der Doktorarbeit

Zusammenfassung

Der Artikel bietet einen Überblick über die modernen ukrainischen Doktorarbeiten, die in den letzten Jahren verteidigt wurden und die Geschichte Wolhyniens in der Zwischenkriegszeit betreffen. Dank der Angabe der Webadressen, wo sich die vollständigen Texte der besprochenen Dissertationen befinden, haben die polnischen Forscher den Zugriff zum Inhalt, ohne in den wissenschaftlichen Bibliotheken in der Ukraine fahren zu müssen. Es ist von großer Bedeutung, weil die Schlussfolgerungen der ukrainischen Wissenschaftler oft von polnischen Historikern vernachlässigt werden. Meistens folgt es nicht aus schlechtem Willen, sondern einfach aus einem Mangel an Kenntnissen über die Themen der heutigen ukrainischen Doktorarbeiten. Die meisten werden wahrscheinlich nie in gedruckter Form veröffentlicht. Der vorliegende Text kann man als eine Art von bibliographischen Hinweis betrachten, der den einheimischen Historikern die Kenntnisnahme der Feststellungen der ukrainischen Forscher erleichtert und die Ressourcen von dortigen Archiven zur Verfügung stellt.